

KÁRPÁTI ATTILA ISTVÁN

WESSELÉNYI MIKLÓS ÉS AZ ÁRVÍZI HAJÓS

Wesselényi Miklós (1796–1850) neve a magyar történelmi emlékezetben összeforrt az árvízi hajós állandó jelzővel. Trócsányi Zsolt 1965-ben megjelent monográfiájában megpróbálta megszabadítani ettől a zsidói bárót, és minden korábbinál átfogóbb képet adott Wesselényi életéről, műveiről és eszméiről. Az emlékezet tekintetében azonban nem sikerült változást előidéznie. „A maga szobrát ő is megkapta... A szobor nagyszerű, s egy pillanatra, egy aspektusból nézve valóban a lényegét formálja meg. De hát csak ez az egy nézőpont mutat érdemít Wesselényiről?” — teszi fel a kérdést a szerző.¹ Mint jelen tanulmányom címe is mutatja, Trócsányi gondolatát felelevenítve és követve magam is az árvízi hajós elnevezés, valamint az ehhez társított személy azonosságának problematikáját igyekszem körüljárni. Elsődleges célom, hogy a magyar történelmi emlékezet eme közismert hőse mögött megkeressem az embert, valamint — még ha nem is teljes mértékben — rekonstruáljam azt a folyamatot, ahogy az emberből hős lett. Eme tanulmány keretei között azonban csak arra van lehetőségem, hogy a folyamatok főbb pontjait, alapjait feltárjam. Mindehhez kísérleti jelleggel a kultúratudomány mítoszértelmezéseit hívom segítségül, amelyek az interdiszciplináris megközelítés révén betekintést engednek a hőssé válás folyamatába. Szükség van azonban egy összehasonlítási alapra is, ha meg szeretnénk tudni, mennyire torzult a báró alakja a köztudatban. Ennek jegyében legelőször a gyermekkorhoz visszanyúlva a testet és a lelket kell megismernünk.

A kitűzött célok megvalósításához Wesselényi árvízi naplója szolgál elsődleges forrásként, amellyel kapcsolatban a történészek eddig téves információkkal találkozhattak. Az 1938-ban, a pesti árvíz 100. évfordulója alkalmából megjelent kiadásban ugyanis a bevezető tanulmány szerzője, Rubinyi Mózes P. Szathmáry Károlynak tulajdonította az árvízi napló első kiadását.² A Vasárnapi Újság hasábjain több részletben megjelenő napló közreadója maga is úgy vélte, ő osztotta

1 *Trócsányi Zsolt*: Wesselényi Miklós. Bp., 1965. 5–6. p.

2 Báró Wesselényi Miklós az „árvízi hajós” naplója. Sajtó alá rendezte és kiadta Dr. Rubinyi Mózes irányításával a székesfevárosi VI. kerületi Izabella-utcai Báró Wesselényi Miklós Fiú Felső Kereskedelmi Iskola ifjúsága. Bp., 1938. 14. p. (a továbbiakban *Wesselényi M.*: i. m.)

meg először a nagyközönséggel Wesselényi árvízi naplóját.³ Egyikőjük sem ismerte Szilágyi Ferenc 1876-ban megjelent művét, amely amellet, hogy a legelső tudományos céllal megírt Wesselényi-életrajz, kisebb szakaszok elhagyásával az 1838. évi árvíz alatt készült naplófeljegyzéseket is közli.⁴

A test

Az árvízi napló oldalain szereplő adatok szerint Wesselényi 1838. március 14-én 14 órát, március 15-én pedig éjfél-től kezdve 8 órát töltött mentéssel. Sajnos a továbbiakban pontos adatok nem nyerhetők ki a forrásból, mivel 15-én a báró a délelőtt során vesztegelni kényszerült. Délután újra útnak indult, tevékenysége időtartamát azonban nem jegyezte fel. Összességében tehát annyi állapítható meg bizonyosan, hogy két nap alatt legalább 22 órát töltött mentéssel. Arról sem kapunk pontos információkat, a fenti időből mennyi telt tényleges fizikai erőki-fejtéssel. Csupán egy alkalommal jegyezte fel, hogy „csaknem 12 óráig folyvást és szakadatlanul evezvén és dolgozván” ereje elfogyott.⁵

Mint a fenti adatokból is látszik, kitűnő fizikai állóképességgel kellett rendelkeznie. Nem ez volt az első alkalom, hogy Wesselényi kitűnt kortársai közül fizikai teljesítményével. A sporttörténeti szakirodalomból már ismerjük a báró ki-magasló sportteljesítményeit, amelyek a köztudatba is beépültek. Elég csak úszó-teljesítményére gondolnunk, amelyre Balatonfüreden egy emléktábla is felhívja az arra járók figyelmét. Mint Siklóssy László bebizonyította, a közhiedelemmel ellentétben nem ez volt az első Balaton-átúszás, azonban a Balatonfüred–Tihany táv leúszása a korszakban kivételes eredménynek számított.⁶ De nemcsak a vízben, hanem a szárazföldön is jeleskedett: 1829. március 16-án a pesti Nemzeti Vívóiskolában két és fél óra alatt megállás nélkül 24 ellenféllel csörtéztet, s mind-egyiküket legyőzte.⁷ A pesti árvíz alatti fizikai teljesítményére is gondolva joggal merülhet fel a kérdés: hogyan tett szert Wesselényi ilyen erőnlétre?

A báró gyermekkora Kemény Zsigmond és Újfalvi Sándor révén az utókor számára az anekdoták és híres történetek színtereként vált ismertté. A gyermek

3 Vasárnapi Újság, 35. évf., 41. sz. 1888. október 7. 666. p.

4 *Szilágyi Ferenc*: Ifjabb b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Bp., 1876. 39–56. p.

5 *Wesselényi M.*: i. m. 23. p.

6 *Siklóssy László*: A magyar sport ezer éve. Második kötet. Bp., 1928. 373–374. p.

7 *Siklóssy L.*: i. m. 341–345. p.

Miklós testi nevelésével kapcsolatban *A két Wesselényi Miklós* és az *Emlékiratok* hasonló információkkal szolgálnak. A két forrásban található adatok szerint id. Wesselényi Miklós már korán hozzászoktatta fiát a különböző természeti és egyéb viszontagságokhoz, továbbá az ifjabb Wesselényi kiskorától kezdve rendszeresen és nagy intenzitással lovagolt, futott, vívott, úszott és birkózott.⁸ Ha megnézzük a zsigóói Wesselényi-könyvtár lajstromában szereplő pedagógiai témájú műveket, arra a következtetésre juthatunk, hogy a két szerző leírása közötti összhang nem véletlen.⁹ A jegyzékben szereplő művek közös vonása a gyermeki testmozgás hasznosságának hangsúlyozása, amely nemcsak fejleszti az érzékszerveket és a koncentrációt, hanem jótékony hatással van a szervek és a végtagok fejlődésére is. Mindegyik munka elutasítja az elkényeztetést, helyette a szigorú javasolja: a gyermeket hozzá kell szoktatni az éhséghez, a szomjúsághoz, a fáradtsághoz, valamint a szélsőséges időjárás körülményekhez. A szerzők a testmozgás kapcsán kiemelik a rendszerességet és a fokozatosságot, s intik a szülőket, hogy gyermekük képességeit felmérve és megismerve az arany középutat válasszák az intenzitás terén. Mindezek mellett a mozgásban erkölcsi hasznot is látnak, amit a legvelősebben Mátyus István fogalmazott meg: „A’ korhelség vétket szül.”¹⁰

Wesselényi gyermekkori testi nevelésének anekdotákban megjelenő eltorzítása kiválóan illusztrálható Kemény Zsigmond híres lovaglásról szóló történetével. Mint Szegedy-Maszák Mihály kutatásai kimutatták, a szerző Széchenyiről és a két Wesselényiről írt politikai jellemrajzaiban elsősorban az esztétikumra helyezte a hangsúlyt, nem pedig a történeti hitelességre.¹¹ A történész aspektusából Pauler Gyula hívta fel a figyelmet a regényes, magával ragadó stílus vesztélyeire, amely ugyan az olvasó szempontjából élvezetes, a történésztől azon-

8 *Újfalvi Sándor*: Emlékiratok. Bp., 1990. 93. p.; *Kemény Zsigmond*: A két Wesselényi Miklós. In: Magyar szónokok és statusférjak. Szerk.: Csengeri Antal. Pest, 1851. 115–116. p.

9 A jegyzékben szereplő testi neveléssel foglalkozó pedagógiai és egészségügyi művek a következők: *Friedrich Wilhelm Hufeland*: Az emberi élet meg-hosszszabításának mestersége. Fordította: Kováts Mihály. Pest, 1798. *Mátyus István*: Diatetica, az az a jó egészség megtartásának modját fundamentumosan elő-adó könyv. Kolozsvár, 1762. *Jean Jacques Rousseau*: Émile, ou de l’éducation. Amsterdam, 1765. Az anyákhoz való jó tanácsa Hufelandnak a’ Felső Pruszsziai Király udvari Fő Orvosának, a’ Gyermek Testi Nevelésének Nevezetesebb Pontjairól az ő Életeknek első esztendejekben. Fordította: Öri Fábian László. Pozsony, 1802.

10 *Mátyus*, i. m. 350–351. p.

11 *Szegedy-Maszák Mihály*: Költői megformáltság Kemény Zsigmond politikai jellemrajzaiban. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 80. (1976) 3. sz. 365. p.

ban alapos forráskritikát kíván.¹² *A két Wesselényi Miklós*ban szereplő történettel kapcsolatban szerencsére rendelkezünk összehasonlítási alappal. A Kemény által leírt történet forrását a gyermek nevelője, Tökés János Kazinczy Ferenchez írt keltezetlen, de minden bizonnyal 1809-ből származó levelében találjuk meg. A levél információkkal szolgál a zsigódi ménesről, melyeket Kazinczy kért a nevelőtől a gyermek Miklóshoz szóló episztolájának elkészítéséhez.¹³ Tökés a ménes lovainak felsorolásánál hosszasan elidőzött Bucephalus jellemzésénél, s neveltjéről is írt a ménnel kapcsolatban. A nevelő leírása nagy hasonlóságot mutat a Kemény történetében használt jelzőkkel. Amíg Keménynél egy „szilaj”, „horkoló és hányakodó mén”¹⁴ az ominózus állat, addig a zsigódi ménes legfélelmetesebb lovát, Bucephalust (Osiris Helyesírás 275. p.) Tökés így jellemzi:

„Ez egy rá nézni is iszonyatos Lo, szőre fako, fejr serénye térdét veri, fejr farka pedig a' földöt teriti labai után. Iszonyu magossan emeli Lábait, mellyek oly vékonyak mind valamely szarvasnak lábai... lábait a' kis teher alatt iszonyu keményen vervén a' földhöz és onnan kettőztetett dobogással szedi fel magossan de még e' nem volna rettentő, hanem midőn kettőt hármot lépett rettentőleg prüszköl, ugy annyira hogy meszsze el hallik, és turja a' tajtéket.”¹⁵

Az állat jellemzésében hasonlóságokat fedezhetünk fel a két szövegben, hiszen a mén vadságát Tökés a ló külsejének bemutatásával, valamint a tajték túrásával jelzi. A horkolás Tökésnél prüszkölésként szerepel, a nevelő levelében részletesen kifejtett furcsa mozgás pedig megegyezik a Keménynél található hánykolódással.

A veszedelmes állat jellemzésén túl érdemes megvizsgálni a mellékszereplőkről szóló részeket is. Kemény interpretációjában mindkét szülő jelen van az eseményen, Tökésnél azonban csak az apa van név szerint megemlítve. Mindkettejüknél szerepelnek más, meg nem nevezett nézők is. Újabb közös pont a jelenetben részt vevő (Osiris Helyesírás 1235. p.) személyek reakciójában felismerhető érzelmi változás a történetek láttán, amely mindkét esetben riadalommal, ijedtséggel kezdődik, majd megnyugvással zárul.

12 *Pauler Gyula*: Kemény Zsigmond tanulmányai. In: Századok, 5. (1871) 2. sz. 132–134. p.

13 Kazinczy Ferenc levelezése. 6. kötet. Szerk.: Váczy János. Bp., 1895. 374. p.

14 *Kemény Zs.*: i. m. 115. p.

15 MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

„Heléna, ki történetesen a tornáczon volt, sikoltva szaladt szobájába, s a kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, hogy zokogását elfojthassa, és lélekerőt gyűjthessen a halálhír meghallására; mert egyetlen még élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte... Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszéli el az új életet nyert anyának, hogy a mén igen rosszul viselte magát...”¹⁶

„...’s mindhogy azt gondolná az Ember hogy haragjába tsináll olly nagy lármát, rebeg a’ nézőknek szívek, féltvén a’ kis rajta ülöt... Hanem minek utána látják hogy a’ Lo a’ láрма között is semmi tsalفا Ugrást, vagy véletlen lépést nem téssen, a’ Kis Lovasnak gyenge vonittására is mely kész, és melly engedelmes egészsz bátorságot vesznek, és az előbbeni félelem helyett öröm és meg elégedés váltják fel a’ scenat.”¹⁷

A két történet eddig mind a vad mén jellemzésében, mind a nézők érzelmeiben egyezést mutat. De a legfontosabb tényező a két forrás közötti különbség, amely az apa gyermekhez való viszonyulásában jelentkezik. Keménynél id. Wesselényi Miklós tudatossága, megfontoltsága teljes mértékben háttérbe szorul, és — Nyíró József híres regényének címével élve — az indulatoktól vezérelt „sibói bölény” jelenik meg az olvasók előtt. Ezzel szemben Tökés történetében teljesen más szemszögből ismerjük meg az idősebb Miklóst, hiszen a rousseau-i intelmeknek megfelelően tisztában van gyermeke képességeivel, és ehhez mértedzi annak testét:

„A Wesselényieknek nem szabad félni, menydörgé az apa, s föl-dobta gyerekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával.”¹⁸

„De a’ gondos Atya jól ki taníttatván és meg szelidítvén e’ tüzes Lovat, tudván és esmérvén fiának alkalmas voltát, bátran nézi és

16 *Kemény Zs.*: i. m. 115. p.

17 MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

18 *Kemény Zs.*: i. m. 115. p.

meg nyugodva 's örömmel el telve, midőn mások kik sem a' dolgot nem tudják remegnek."¹⁹

Mint a különbségekből kitűnik, *A két Wesselényi Miklósban* közreadott történetben a szerző torzításával kell számolnunk. A hangsúlyok eltolásának oka az apa szerepében keresendő. Kemény id. Wesselényi Miklóst egy önuralom nélküli, hiú, fitogtató személyként jeleníti meg, s az ominózus történet leírása előtt pár oldallal éppen azt taglalja, hogy ezeket a tulajdonságokat a gyermek örökölte apjától.²⁰ Az események Kemény-féle interpretációjából világosan kitűnik, hogy az apa viselkedésében mindegyik jellemhiba szerepel. A szerző pusztán egy párbeszéd beszúrásával módosítja a Tökés által leírt történetet, s ezzel alapvetően megváltoztatja az események színezetét. Az apa elhíresült cselekedete ennek a rövid dialógusnak az eredménye. Az, hogy fiát feldobja a lóra, pusztán azért, mert az fél, egyszerre mutatja az apa önuralmának hiányát, hiúságát — hiszen a Wesselényiek nem félnek –, továbbá fitogtatási vágyát. A szerző célja az, hogy ezen a történeten keresztül támassza alá az idősebb Miklós jelleméről korábban leírt negatív jelzőket. Ez persze nem jelenti azt, hogy az apa általános jellemrajza nem helytálló — elég csak a gorbói incidensre vagy Toldi Zsigmond főispán elleni erőszakos fellépésére gondolnunk. A módosítás ténye viszont arra utal, hogy Kemény inkább id. Wesselényi közismert jellemvonásait akarta felnagyítani, s nem tudta — vagy nem akarta — árnyalni a róla kialakult képet.

Kemény betoldásának nemcsak ez lehetett a szerepe. Az apa és fia közötti dialógus előtt megnyilvánuló gyermeki reakció alapján arra gondolhatunk, hogy a fiú még nem ült korábban lovon, s az állat vadsága mellett ez is szerepet játszhatott félelmében.²¹ Tökés azonban nem utal arra, hogy ez lett volna a gyermek első lovaglása. Sőt, az apa „tudván és esmérvén fiának alkalmas voltát”, teljes nyugalommal figyelte az eseményeket.²² Nem tudjuk, a nevelő pontosan mit értett „alkalmas volt” alatt, de arra következtethetünk, hogy az ifjabb Miklós már rendelkezett valamennyi tapasztalattal a lovaglás terén. *A két Wesselényi Miklósban* szereplő betoldás így amellet, hogy alátámasztja Kemény korábban

19 MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

20 *Kemény Zs.*: i. m. 113–114. p.

21 „A horkoló és hányakodó mént, a mint közelített, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte... Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdé: no s nem ülsz föl? Nem, válaszolt a gyerek. Miért? Mert félek.” *Kemény Zs.*: i. m. 115. p.

22 MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. Tökés János keltezetlen levele Kazinczy Ferenchez

leírt állításait az idősebb Miklósról, olyan utalásokat is tartalmaz, amelyek kiváló táptalajul szolgálnak a báró személye körüli negatív közvélekedés tovább éléséhez. Ezt támasztja alá a gyermek viselkedése is. Kemény előadásában az ifjabb Miklós diadalittasan tér vissza édesanyjához, és büszkén meséli el, hogy kifárasztotta a lovat. Tökés történetében az ifjabb Miklós felkészült, s az állat nyugodtan és engedelmesen viselkedik, így még a lehetősége sincs meg annak, hogy a gyermek hőstettet hajtson végre. A nevelő nem akarja felnagyítani sem az apa, sem a gyermek érdemeit, s épp ezért tekinthetjük objektívebb forrásnak az általa leírt történetet.

A két leírás egymás mellé állításából bizonyosan állítható, hogy a Kemény-nél megjelenő, a gyermek lovaglásáról szóló elbeszélés alapját a Kazinczynak szóló, 1809-ben írt levélben találjuk meg. A történet azonban nem jelenik meg az episztolában, pusztán a nevezetes lovat említi a széphalmi vezér, még csak utalást sem tesz Tökés történetére. Úgy tűnik, a történet Kazinczynál elakad, s nem kerül lejegyzésre egészen *A két Wesselényi Miklós* 1851. évi megjelenéséig. A Szilágyi Ferenc tollából származó történeti munka jól mutatja, hogy a gyermeki hőstett anekdotájának mekkora szerepe volt a Wesselényi-képben. Az ifjabb Miklós életének tárgyalását ugyanis Szilágyi ezzel a történettel kezdi, amelyet szinte szó szerint átvesz Kemény Zsigmondtól.²³ A Kemény által előadott gyermeki hőstett ezt követően kiesett a történeti emlékezetből, mivel Trócsányi Zsoltig egyik szerző sem tett említést róla.

Wesselényi gyermekkori testi nevelése mögött Tökés János elbeszélése, valamint a zsidói könyvtárban szereplő pedagógiai és egészségügyi művek vizsgálata alapján egy tudatos, a biztonságra és a fokozatosságra alapozó pedagógiai elvet fedezhetünk fel, amely a báró élete során alapvető szerepet játszott a testről és a testmozgásról alkotott szemléletében. Ezt a gondolkodásmódot fedezhetjük fel az 1814. évi utazás bécsi szakasza alatt papírra vetett napi feljegyzésekben is, amelyek arról tanúskodnak, hogy az akkor 18 éves Miklós és barátja, Kendeffy Ádám minden reggel több órát lovagoltak.²⁴

23 *Szilágyi F.*: i. m. 3. p.

24 „Ma reggel 6 orakkor szokás szerént Kendefiékkel Debachnál voltageroztunk. 9 ora után a Császári Reitschulba mentünk lovagolni...” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Mikrofilmtár, 5495. film. Ifj. Wesselényi Miklós útinaplója. 1814. augusztus 1. (Kolozs Megyei Állami Levéltár [a továbbiakban: KMÁL], 928/432 Naplófeljegyzések Wesselényi Miklós báró 1814-i külföldi útjáról)

A lélek

Miután megismertük Wesselényi fizikai teljesítményének hátterét, térjünk át a lelki tényezők vizsgálatára és arra a kérdésre: mi lehetett az a motiváció, ami arra vitte őt, hogy részt vegyen a mentésben? A báró lelki alkatának megismerésében nagy segítséget jelent id. Teleki László *Némely az Ötsémet illető különös környül állásokról* címet viselő nevelési tanácsadója, amelyet az édesanya, Cserei Heléna kérésére készített el. Teleki többek között részletesen foglalkozott a gyermek személyiségével, amelyet így jellemzett: „... ötet Sangvinco-Choloricusnak tartom, még pedig igen kevés Flegmával elegyítve.”²⁵ Az idézet tartalmának megfejtéséhez Mátyus István korábban már idézett műve ad támpontot, amelyben röviden jellemezte a különböző személyiségtípusokat. A kolerikus és a szangvinikus személyiségjegyek között Mátyus két olyan tulajdonságot nevezett meg, amely Teleki gróf jellemrajzában is szerepel, s amely fontos lehetett abban, hogy Wesselényi a mentés mellett döntött: a vakmerőséget és a bátorságot. Teleki tanácsadójában külön kiemelte az akkor 13 éves gyermek szociális érzékenységét, empátiáját és kitartását.²⁶ Ezen személyiségjegyek, tulajdonságok mindegyikét felismerhetjük az árvízi események alatt végzett mentésben, s részben választ is adnak a feltett kérdésre.

Mindezek mellett van egy másik fontos elem is a motiváció terén, amely a fizikai állóképesség megalapozásához hasonlóan a gyermekkorban gyökerezik. „Érzem már Hazámhoz ’s hozzátok szeretetemet Atyák! Hazafi akarok én is lenni...” — kezdi 1806. január 29-én a zilahi megyegyűlésen elmondott rövid beszédét a gyermek Wesselényi.²⁷ A 9 éves fiú orációjában megfogalmazott ígérete egyenlő azzal, hogy felnőttként a politikai pályára lép.²⁸ Adja magát a kérdés: egy 9 éves gyermek honnan tudja, mit jelent hazafinak lenni? A választ édesapja beszédeiben találjuk meg, történetesen id. Wesselényi 1806. január 28-án, vagyis az ifjabb Miklós beszédének elhangzása előtti napon történt felszólalásában. A két szövegben egy jellegzetes formai hasonlóságot fedezhetünk fel, ugyanis az

25 KMÁL, 250/45 A Wesselényi család tagjaihoz tartozó irodalmi, történelmi kéziratok. Teleki László: *Némely az Ötsémet illető különös környül állásokról*. 5. p.

26 KMÁL, 250/45 A Wesselényi család tagjaihoz tartozó irodalmi, történelmi kéziratok. Teleki László: *Némely az Ötsémet illető különös környül állásokról*. 5–6. p.

27 MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. sz. A 9 éves ifj. Wesselényi Miklós beszéde.

28 „Oszlopokat fogunk néktek az Egekig emelni, és a’ mit ti el nem végeztetek, nemes tüzzel bé fogjuk végezni.” MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. sz. A 9 éves ifj. Wesselényi Miklós beszéde.

oszlop kifejezés apánál és fiánál ugyanolyan kontextusban szerepel. Az idősebb Miklós aktív politikai szereplőként a cselekedetek nagyságára, azok hosszú távú hatására gondol, s olyan tettekre szólítja fel társait, amelyekre még az utódok is büszkén fognak emlékezni.²⁹ A fiú a jövő generáció tagjaként alkalmazza ezt a szófordulatot, amelyet apjához hasonlóan az emlékezet szimbólumaként használ.

A január 28-i felszólalás más aspektusból is érdekesnek. Az apa ugyanis minden olyan fogalmat tisztáz, ami fia másnapi orációjában előfordul. Id. Wesselényi nemcsak definiálja a haza fogalmát, hanem pontról pontra áttekinti annak magyarázatra szoruló elemeit is.³⁰ Kiemeli az egész és a tagok, tehát a hazának és részeinek kapcsolatát, miszerint minden rész a hazáért működik, nem pedig fordítva. Ebből következik a másik közös pont a két Miklós beszéde között: a hazafiak célja a haza boldogsága.³¹ Ezt követően rátér a hazafi feladataira, kötelességeire, miszerint az vérevel tartozik hazájának, és ha szükséges, anyagi áldozatot is vállal.³² Az apa célja beszédének végén derül ki: korábbi ellenfeleinek baráti jobbot nyújtva akar létrehozni egy olyan erős közösséget, amely a vészterhes időkben is megállja a helyét. Szándéka a közösségformálás, a hazafiak nagy társaságának

29 „... emellyünk magunknak olly oszlopokat, mellyek sok századok alatt hiv bizonyosságai légyenek Nagy Tetteinknek, mellyek a' mindeneket vas-fogaival meg emésztő idő irigységét ki-állhassák, 's mellyeknek lábainál a' késő maradék szent borzadással 's tisztelettel el telve őrvendehessen...” KMÁL, 250/50 Id. Wesselényi Miklós beszéde, 1806. január 28.

30 „Az emberi természetbe bé oltatott társalkodásnak kívánása gyűjtötte az Embereket társaságokba. Az erősebbek és ravaszobbak ellen való bátorság véget szereztek Törvények és rendeltettek Előljárok. — A' Társaság a' Nemzet és a' jo Constitutio nevezetnek Hazának. — Haza! ez amaz édes nemzet, mellynek édességét az Emberi szivből semmi ki-nem irthatja...” KMÁL, 250/50 Id. Wesselényi Miklós beszéde, 1806. január 28.

31 „... ez ama nagy és felséges nevezet, mellynek a' Részek köszönhetik lételeket, a' Hazáért vagynak ezek nem pedig ezekért a' Haza: ugy lehet hát ezen Részeket el rendelni és használni, mint azt ama Nagy Egésznek a' Hazának boldogsága kívánnya. Igy gondolkoztak a mi ditső Eleink, a' midőn a' Környül-állásokhoz képest tsak a' Haza boldogságát célul véve a' Részeket majd így, majd amugy rendelték 's használták.” KMÁL, 250/50 Id. Wesselényi Miklós beszéde, 1806. január 28. „Ti nemes tüzzel munkálódtok s miért? azért úgy-e, hogy minket boldogokká tegyetek.” MTAK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 29. sz. A 9 éves ifj. Wesselényi Miklós beszéde.

32 „¹^{ben}...a' hadi kötelességre, melly törvényes kötelességünket Hazánknak fekvése, és némelly barbarusoknak könnyen történhető rendetlen és káros bétapások el-kerülhetetlenül szükségessé tészik. ²^{szót}Arra a magunk meg tagadásával együt járo kötelességre melly azt kívánnya minden Hazafítol, hogy Hazája boldogságáért kész legyen vagyonyyaibol is áldozni.” KMÁL, 250/50 Id. Wesselényi Miklós beszéde, 1806. január 28.

létrehozása, ahol mindenki félreteszi indulatait, és barátként tekint a másokra.³³ Nem véletlen ifj. Wesselényi beszédének időpontja, s felszólalását akár édesapja felhívására adott feleletként, reakcióként is értelmezhetjük. A fiú tisztában van azzal, mit vállal, amikor hazafinak ajánlja magát, s ismeri kötelességeit. Nem akar mást, mint apja példáját követve csatlakozni ehhez a csoporthoz.

Az apa fiára gyakorolt hatása 1809. október 25-én bekövetkezett halála után sem csökkent. Wesselényi Kazinczy Ferenchez írt levelei adnak betekintést a gyászoló fiú lelki világába (Osiris Helyesírás 999. p.). A veszteség feldolgozásának kulcsszereplője a széphalmi vezér, aki barátként segített a 13 éves fiúnak feldolgozni apja elvesztését. A gyászoló fiú Kazinczyhoz intézett sorai önmagukért beszélnek: „minden tselekedeteimben szemem előtt vagyok Kedves Atyám, szemem előtt vagynak intései, sinor mértékül vettem ezeket, 's az Epicurus tanácsa szerint ki választottam életem örökös követőjének, hogy tselekedeteimet örökké úgy határozzam, mintha ő tőlle láttatnának; — azon fogok igyekezni, hogy Atyámnak várakozását meg ne tsaljam 's méltatlan fia ne legyek.”³⁴

Az árvízi napló bejegyzéseiben érdekes módon nem találunk semmilyen utalást arra vonatkozóan, mi indította Wesselényit a mentésre. Úgy gondolhatjuk, teljesen természetesnek vélte, hogy segítenie kell az embereken. Csupán egyetlen rövid részlet árulkodik a báró lelki állapotáról, ebből azonban nem kapunk egyértelmű magyarázatot: „általában pedig meg kell vallanom, így veszélytől és borzalmaktól körülvéve érzetem, miszerint ily helyzet s ily munkásság elemem. Fejemet tisztábban fontolónak, véretem nyugodtabban folyónak s inaimat erősebbnek talán soha sem éreztem.”³⁵ Wesselényi olyannyira elemében van, hogy

33 „Tiketket Barátim! Hazafi társaim! hivlak meg a' Haza szolgálatjára, mejtől tsekély szolgálomat én is a' végig és a' vérig meg nem vonom...Mind azon akadályok valamelyek az elméket egymástól elidegenítenék el-távoztatnák, elháríttassanak, a' gyengébbek a' nagyoktól el ne nyomassanak, mindennek Önön haszna a' Hazáért önként valo áldozat légyen, a' vetelkedések és a' perpatvarok meg szűnnyenek, leg nagyobb ellenségek szives Barátokká válylanak, 's ama nagy egészbe a' Hazába a' Részek egyesülvén annak boldogítására kezét fogjanak. Tekintetes Ns. Vármegye! egész reménységgel vagyok, hogy mindenek példámat követik, 's mint Testvérek úgy öleljük egymást. Így osztán bizonyosak lehetünk abba, hogy akár melly szélveszek közt is; és akár mind dühösködjenek a' habok, Hazánk szerentséje Hajoja szerentsesen el evezvén a' Scilla és Carybdis közt, el éri a' kívánti rév partot. Barátim! Hazafitársaim! olly magam meg elégedésevel, olly érzéssel, mellyet tsak érezni, de leirni nem lehet... tészek le azon szándékomrol,... hogy némellyeket közületek Barátim! Hazafi Társaim egy rajtam esett sérelemért perbe idézzek...” KMÁL, 250/50 Id. Wesselényi Miklós beszéde, 1806. január 28.

34 Kazinczy Ferenc levelezése. 8. kötet. Szerk.: Váczy János. Bp., 1898. 141. p.

35 *Wesselényi M.*: i. m. 27. p.

úgy érzi, felfokozott lelki állapota fizikumára is hatással van. Ezen a ponton érdemes felidézünk Rousseau pedagógiai művét. A francia szerző az úszás kapcsán kifejtett véleménye szerint az embernek meg kell tanulnia a szárazföldön és a vízben egyaránt helyt állni. Emellett van egy másik haszna is a testmozgás eme formájának: a gyermek megtanulja a kockázatvállalást, továbbá azt, hogyan őrizze meg lélekjelenlétét a veszélyhelyzetben is.³⁶ A nevelési program eme pontja köszön vissza az idézett naplóbejegyzésben.

Az indíttatás tárgyában több lehetőséget is valószínűnek tartok. Ha visszanyúlunk az id. Teleki László által leírt személyiségjegyekhez, elképzelhető, hogy a hőstettek végrehajtására való vágy beteljesülését és a hasznosság érzését kell keresnünk Wesselényi magától értetődőnek tűnő döntése mögött. Erre enged következtetni 1835-ben készült két általa írt epigramma is. A két rövid mű Dávid Gábor Csaba irodalomtörténész szerint nagymértékű hasonlóságot mutat a Máté evangéliuma 8. fejezetében található 20. verssel. Az üldözött báró eme párhuzam alapján önmagát Jézus Krisztushoz hasonlította, s megváltóként tekintett saját magára.³⁷ Az epigrammákban megjelenő analógia a Teleki által lejegyzett személyiségjegyre is utalhat, amely akár még 1838-ban is vezérelhette a bárót. Emellett a gyermekkori fogadalom megtartására is gondolhatunk, amely szorosan összekapcsolódott az apa emlékének való megfeleléssel. Sajnos a napló alapján nem állapítható meg egyértelműen, Wesselényi miből nyerte motivációját. Elképzelhetőnek tartom, hogy a fentiekben felsorolt elemek mindegyikének szerepe volt abban, hogy az árvíz alatt végzett tevékenységét teljesen természetesnek tekintette.

Az árvízi napló hasábjain olyan adatokat is találunk, amelyek id. Teleki László írását ismerve információval szolgálnak Wesselényi személyiségéről, jelleméről. Érdekes módon az indulatosság, a hirtelen harag — amelyet Teleki az egyik legnagyobb problémának ítélt a 13 éves gyermek viselkedésében — csupán egy helyen szerepel a naplóban, akkor is csak közvetten. „Verekedést kezdeni nem akartam, az öt megtámadót többen is pártolták s így kénytelen voltam kiszállni s vesztegelni”³⁸ — írja a báró egy csónak birtoklása körüli incidens kapcsán. Mint az idézetből is látszik, a konfliktus megoldásakor legelőször a verekedésre, az erőszakra gondolt, s csak azután mérlegelte a szituációt.

36 *Rousseau*: i. m. 84. p.

37 *Dávid Gábor Csaba*: „Célunk tökéletesedésünk”. A nemzetnevelő Wesselényi Miklós. Bp., 2013. 111. p.

38 *Wesselényi M.*: i. m. 29. p.

Az árvízi hajós

Az 1838. évi katasztrófát követően megjelent újságcikkeket és tudósításokat két csoportba sorolhatjuk az alapján, hogy megemlítik-e a báró nevét. Az első csoportot azok a cikkek alkotják, amelyekben név nélkül, többes számban említik a mentésben segédkezőket. Ide sorolható a Regélő, továbbá a Hírnök című lap március 27-i beszámolója.³⁹ A második kategóriába illeszkedő írárok megemlítik Wesselényi nevét, ilyen az Erdélyi Híradó, a Jelenkor, a Társalkodó, valamint a Hírnök árvírről szóló cikke.⁴⁰ Ez utóbbi az olvasók levelei és beszámolói alapján összegyűjtötte mindazok nevét, akik valamilyen módon segítettek az árvíz által sújtott embereknek. A sajtóorgánumból tájékozódó közvélemény a március 22-én megjelent Regélőben találkozhatott legelőször Wesselényi nevével, s naplója szerint a báró ezen a napon szembesült azzal, hogy Budán — elsősorban a hölgyek — már tudnak arról, hogy részt vett a mentésben.⁴¹ Az eseményekről nemcsak a magyar, hanem a pesti német sajtóorgánumok is tudósítottak. A *Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode* több összefoglaló cikkben tájékoztatta olvasóit a pesti eseményekről és állapotokról, s a harmadik beszámolóban olvashatunk több más segítő mellett Wesselényiről is, „aki a leghősiesebb tettek csodáját vitte véghez.”⁴² Sőt, a Spiegel cikkének megjelenését követő napon már a *Wiener Zeitung* hasábjain is a zsigói báró tetteiről olvashattak a császárváros olvasóközsége: „Pesten a kezdettől a végig éjjel-nappal a veszély körül hajózott, és több százakat mentett meg a haláltól.”⁴³ De nemcsak a híradások, hanem az elemzések terén is értékes információkkal szolgált olvasóinak a pesti német nyelvű sajtó. A Spiegel melléklapjaként megjelenő *Pesther Handlungszeitung für Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft* ötrészes cikksorozatát adott közre *Technische Betrachtungen über die Hochwasser. Mit besonderer Rücksicht auf die letzte Ueberschwemmung in Ofen und Pesth* címmel egy mérnök, Dr. Novák

39 Regélő 1833. március 22., Hírnök 1838. március 27.

40 Erdélyi Híradó 1838. március 27., Jelenkor 1838. május 21., Társalkodó 1838. április 14., Hírnök 1838. március 30.

41 *Wesselényi M.*: i. m. 52. p. A szájról szájra terjedő információk vélhetően gyorsabban elvitték Wesselényi híret, hiszen — mint naplójába feljegyezte — már március 17-én pozitív fogadtatásban részesült.

42 *Der Spiegel für Kunst Eleganz und Mode*, 1838. március 28.

43 *Wiener Zeitung* 1838. március 29.

tollából.⁴⁴ A legnagyobb hatású híradás azonban nem a sajtóorgánumokhoz, hanem Vörösmarty Mihály nevéhez fűződik.

Ahhoz, hogy közelebb jussunk a hőssé válás folyamatának rekonstruálásához, azokat az irodalmi műveket kell megvizsgálnunk, amelyekben szerepet kap az árvízi hajós alakja. Gondolatmenetem alapját Szegedy-Maszák Mihály azon állítása adja, miszerint minden történetmondásban megnyilvánulnak a mítoszok elemei.⁴⁵ Ha elfogadjuk ezt a tézist, logikusan következik, hogy a vizsgálandó irodalmi műveket a mítoszértelmezések elméletei alapján elemezzük. Mindezekelőtt azonban le kell szögezni, hogy a mítosz azon kevés fogalmak egyike, melyeknek napjainkig sincs konszenzuson alapuló definíciója. A fogalomhoz hasonlóan a mítoszértelmezések is más-más gondolatmenet szerint épülnek fel, s különböző sajátosságokat hangsúlyoznak.

Ernst Cassirer úgy vélte, az ember az őt körülvevő világot a mítoszokban megjelenő szimbólumokkal modellezi. A szimbólumok az általánosítás eszközei, s az érzékelt konkrétumokat és érzelmeket összefogva próbálják meg leírni és megalkotni az embert ért hatásokat. Megfejtésük azonban nehéz feladat, hiszen ehhez ismerni kell az adott kor kulturális viszonyait.⁴⁶ Claude Lévi-Strauss is a szimbólumokban látta a mítoszok sajátosságait, azonban más következtetésekre jutott. Nézete szerint a mitikus történetek sajátossága az, hogy túlélnek az időt: több száz vagy ezer év után, egy másik nyelvre átültetve is megérthetjük mondanivalóikat. Ennek okát abban vélte felfedezni, hogy a mítoszok az alapvető el-
lentmondások, ellentétpárok alapján épülnek fel. Eszerint általános jellemzőjük, hogy a szereplők között van jó és rossz, továbbá megjelenik bennük a legalapvetőbb ellentétpár, az élet és a halál.⁴⁷ Karen Armstrong a mítoszok létrejöttének okát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy azok a haláltól és az elmúlástól való félelemből eredeztethetők. A mítoszok meglátása szerint azért jöttek létre, hogy megmutassák az embereknek, hogyan kellene élniük, s egyben segítséget is nyújtanak ahhoz, hogy az emberek megtalálják helyüket a világban.⁴⁸ Jakob és Wilhelm Grimm a mítoszokat a nyelv felől közelítette meg. Szerintük a nyelv

44 Pesther Handlungszeitung für Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft 1838. március 31. — április 28.

45 *Szegedy-Maszák Mihály*: Mítosz és történetmondás. In: Szegedy-Maszák Mihály: „A regény, amint írja önmagát”. Elbeszélő művek vizsgálata. Bp., 1998. 29. p.

46 *Szepes Erika*: A mítosz: egy fogalom jelentésváltozásai. In: Szepes Erika: A költő és a mítosz. Bp., 2006. 66–67. p.

47 *Szepes E.*: i. m. 70. p.

48 *Karen Armstrong*: A mítoszok rövid története. Bp., 2006. 7–10. p.

feladata a kultúra továbbadása, amelynek részét képezik a különböző történetek is. A mesék részletei — így a szereplők és a helyszín — az esetek nagy részében megváltoznak, azonban a mítoszok esetében ez nincs így. Ennek okát abban látták, hogy amíg a gyermekeknek szóló, egyszerűbb meséknek tanulsága van, addig a mítoszok a felnőtteknek szólnak, s tanítani, elgondolkodtatni akarnak.⁴⁹

Vörösmarty Mihály *Az árvízi hajós* című versét 1838. április 27-én szavalta el Laborfalvi Róza a pesti Nemzeti Színház színpadán. A művésznő előadásáról a kritikák megoszlottak. Az Athenaeum kritikusa „értelmes, világos és helyes kifejezésű” szavalaról számolt be.⁵⁰ Ezzel szemben a Honművész ítése több érzést várt volna el Laborfalvitól, bár ő is megemlítette, hogy a közönség visszatapsolta a színésznőt.⁵¹ De nemcsak Laborfalvi Róza előadásának sikere miatt fontos Vörösmarty műve. Ez volt az első alkalom, amikor nagy nyilvánosság előtt árvízi hajósnak nevezték Wesselényit. A költő címválasztását értelmezhetjük névadási gesztusként is, amely a mítoszok egyik sajátos eleme, s lényege, hogy a káoszban rendet tegyen.⁵² Vörösmarty a legelső, aki az irodalomban megjeleníti Wesselényi alakját, s ezzel elindítja a mitizálást. A költő személye mellett ezt a folyamatot nagyban elősegíthette az is, hogy a ténylegesen megtörtént események nagy hasonlóságot mutatnak a mítoszok elemeivel. Mindemellett Vörösmarty verse nemcsak az árvízi hajósról, hanem a politikai üldözött Wesselényiről is szól. *Az árvízi hajós* értelmezhető az igazságtalanul meghurcolt Wesselényi melletti kiállásként is. 1837. február 13-án kelt, Kölcsey Ferenchez írt levelében az országgyűlési ifjak ellen indított perrel kapcsolatban Vörösmarty így írt: „Ha csak valamennyire becsületesen ítélnék, a' vármegyék felkiáltásának köszönhetni, különben alig lehet Pilatus a' világon, ki Krisztus felfeszítésére alkalmasb eszköz volna, mint ők. Verje meg őket a' lelkiismeret halálok óráján.”⁵³ Wesselényihez hasonlóan Vörösmarty is Bártfay László legközelebbi baráti köréhez tartozott, ahol gyakran beszédtema volt a zsidói báró pere, s Wesselényi rendre kikérte jogvégzett barátai, így többek között Bártfay segítségét is a perrel kapcsolatban.⁵⁴ Sajnos Wes-

49 *Jakob Grimm — Wilhelm Grimm: Német mondák.* Pozsony, 2009. 9–10. p.

50 Athenaeum, 1838. május 3. 560. p.

51 Honművész, 1838. május 3. 270. p.

52 *Sliz Mariann: A tulajdonnév funkciója a görög mitológiában.* In: Névtani Értesítő, 35. (2013) 35. szám. 221. p.

53 Vörösmarty Mihály levelezése. Sajtó alá rendezte: Brisits Frigyes. Bp., 1965. 99. p.

54 Bártfay László napló. Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta: Kalla Zsuzsa. Bp., 2010. 565–583. p.

selényi és Vörösmarty levelezése csak 1845-től maradt az utókorra,⁵⁵ azonban a fenti idézetből kitűnik az az indulat, amellyel Vörösmarty az abszolutizmus és annak politikai módszerei iránt viseltetett. Ez alapján elképzelhető, hogy Wesselényi mitizálása mögött a baráti szeretet és a politikai szándék keveredéséből fakadó motiváció bújik meg.

Részletesen megvizsgálva a verset több olyan elemet is találunk, amelyeket a korábban ismertetett elméletek segítségével értelmezhetünk. A katasztrófa arra kényszeríti az embereket, hogy szembenézzenek a halállal, s ez megegyezik Karen Armstrong a mítoszok keletkezésének okairól alkotott gondolatmenetével. Vörösmarty — a valós viszonyoknak megfelelően — nemcsak a halált, hanem az odáig elvezető utat is szemléletesen ábrázolja versében.⁵⁶ Mindemellett a Lévi-Strauss által felismert alapvető ellentétpárok is fontos szerepet kapnak *Az árvízi hajós* történetének kibontakozásában. Az 1838-as pesti árvíz eseményeinek irodalmi feldolgozásaiban rendszeresen visszatérő, alapvető elem a „zsványok” és a szegények segítségére sietők ellentéte.⁵⁷ Az egymással szemben álló (Osiris Helyesírás 1307. p.) felek — a jót Vörösmarty esetében Wesselényi képviseli — ugyanabban a szituációban vannak, ugyanazzal szembeütköznek, azonban másképp reagálnak az eseményekre, s máshogy viszonyulnak a bajba jutottakhoz. A későbbiek tekintetében fontosnak tartom kiemelni, hogy *Az árvízi hajós*-ban a negatív oldalon ekkor még emberek állnak Wesselényivel szemben.⁵⁸

Az Ernst Cassirer által vizsgált szimbólumok szerepe az utolsó olyan elem, amelyet Vörösmarty versében a mítoszértelmezések felhasználásával elemezhetünk. A Wesselényi által megmentett idős nő hirtelen fiatal lánnyá változik, s ez a jelenség első látásra csupán metamorfózisnak tűnhet, amely szintén a mítoszok

55 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Mikrofilmtár, 8769. mikrofilm (KMÁL, 250/154 Wesselényi Miklós levelei — V)

56 „Hol népes ház-sorok / Jegyzék az utakat / Most vad moraj között / Fut gyilkos áradat. / Rémséges jaj kiált / Ingó falak megől; / Rémesb a hallgatás / Midőn a ház bedől; / S omlott házak felett, / Élők - s halottakon / Örvényesen kereng / S zúdúl el hab habon”... / „Még jó s megyen hajó; / De ő már nem kiált: / Tűr s várni láttatik / A borzasztó halált.” *Vörösmarty Mihály: Az árvízi hajós*. In: Vörösmarty Mihály összes költeményei. Szerk.: Horváth Károly. Bp., 1998. 346–348. p.

57 Wesselényi naplójában is találkozunk azokkal, akik csak pénzért voltak hajlandók kiszabadítani az embereket az omladozó házakból, így Vörösmarty és az öt követő szerzők egyaránt megtörtént, valós alapokkal rendelkező eseményeket írnak le.

58 „S im sajka jó s rohan / Az áradat taván; / De aki rajta ül, / Embertelen zsvány. / Nem emberélet az, / Miért ő evez: / Tiltott vagyont keres / Szentségtörő keze. / S szivetlenül az agg / Nő mellett elsuhan; / Mert egy batkát nem ér / Mind, ami rajta van.” *Vörösmarty M.*: i. m. 347. p.

alapvető eszközeként ismert. A Jótétemény szavai azonban már a mitizálás folyamatának következő állomását jelzik, hiszen a vigasztaló sorok mögött a költő jósként tárja elénk Wesselényi életének tragikumát: a hiábavalóságot. A Jótétemény szimbólumának értelmezéséhez — ha elfogadjuk Cassirer állítását — értelmezni kell az adott viszonyokat. Egy 1838. április 7-én keletkezett titkosrendőri jelentés szerint: „mindenki fel van háborodva a pesti tanács ellen... Mikor az árvíz tombolt, nem gondoltak a mentésre és pusztulni hagyták az embereket. Ezért akarják a jurátusok és az ügyvédek báró Wesselényi Miklóst mindenki fölé emelni, és azt a hírt terjesztették, hogy már elejtették perét.”⁵⁹ A Jótétemény bátorításként is értelmezhető mondanivalója egyrészt a közvélemény szolidaritásának megtestesítőjeként is értelmezhető, hiszen ahogy a fenti idézet is mutatja, sokan hősként tekintettek a báróra, s kiálltak mellette. Másrészt azonban, ha figyelembe vesszük Cassirer gondolatmenetének azon elemét, hogy a szimbólumok az egész világot igyekeznek modellezni, egy nagyon pesszimista, már-már elkeseredett világszemlélettel találkozunk. Vörösmartynál ugyanis Wesselényi hiába menti meg az embereket a haláltól, hiába diadalmaskodik erkölcsi síkon a „zsiványok” felett, saját életéért folytatott küzdelmében, perében nincs esélye a győzelemre. A költő egy olyan világot tár olvasója elé, ahol a rossz, a gonosz nem kapja meg méltó büntetését, s a pozitív szereplő kénytelen lesz elviselni az emberek megvetését. Ismerve Wesselényi életének eseményeit — perének elvesztését, megvakulását és a beteg báró fokozatosan csökkenő politikai befolyását — az árvízi hajós emlékezetének alapjaként tekinthetünk a Jótétemény szavaira. A történelmi emlékezet szempontjából ugyanis Vörösmarty költeménye magasabbra emelte Wesselényit, mint korábban a közvéleményben élt: tragikus hős lett. „Az erők szembeállításra olyan, hogy a hős maga remélheti ugyan győzelmét, de ez a győzelem eleve lehetetlen” — olvashatjuk a Magyar Irodalmi Lexikon vonatkozó szócikkében.⁶⁰ Az árvízi hajós emlékezetének alapjaként szolgáló szimpátia ebből a tragikumából fakad, amelyet Vörösmarty Mihály alapozott meg a köztudatban.

Karen Armstrong és a Grimm-testvérek mítoszértelmezési elméleteit már nem *Az árvízi hajós*, hanem Jósika Miklós 1841-ben megjelent *Vész és üdv* című kisregényének elemzésénél hívhatjuk segítségül. A történet főszereplője Váczy Kálmán, a szélhámos és léha fiatalember, akit betörés közben ér el az árvíz. A szerző Wesselényit a Szabadító névvel illeti, aki még éppen jókor

59 *Szilágyi Ferenc*: Az árvízi hajós. Az 1838-i nagy pesti árvíz 150. évfordulóján. In: Nyelvünk és kultúránk. 19. évf. (1988) 71. szám. 14. p.

60 Magyar Irodalmi Lexikon. 3. kötet. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1965. 420. p.

talál rá Kálmánra, s megmenti őt. Az esemény hatására a főszereplő teljes jellemváltozáson megy keresztül, ahogy a mű végén nagybátyja mondja: „A’ fiu megtért.”⁶¹ Jósika történetében tehát a Szabadító már nemcsak az emberek életét menti meg, hanem tanít is. Jakob és Wilhelm Grimm szerint a mítoszok lényege a felnőtteknek szóló tanítás, ami ebben az esetben Váczy Kálmán viselkedésének és életfelfogásának teljes változásában fedezhető fel. Emellett azonban ide kapcsolódhat Karen Armstrong gondolata is, miszerint a mítoszok meg akarják mutatni az embereknek, hogyan találják meg helyüket a világban. A kicsapongó életet élő, örökségére pályázó ifjú Váczy annak köszönhetően, hogy kapzsiságától vezérelve meg akarta lopni gyámját, majdnem életét veszítette. Jósika azonban ad egy második esélyt szereplőjének a Szabadító révén ahhoz, hogy jó útra térjen, és megtalálja helyét a világban.

Később is voltak olyanok, akik az árvízi hajós történetéből, s ezen keresztül Wesselényi életéből tanultak vagy tanulni akartak, de legalábbis remélték, hogy mások így tesznek. Ady Endre tervei szerint el akart menni a zilahi Wesselényi-szobor 1902. szeptember 18-i leleplezésére. Végül azonban nem tette meg; úgy látta, az esemény résztvevői nem látták meg a báró személyében a követendő példát, akitől sokat tanulhatnának. Mint cikkében kiábrándultan írta: „Fadrusz mester talán öntudatlanul szatírárt faragott. Isteni gúnyolódás az a szobor, de még meg is ríkáthatja a lelkeket... Wesselényit ma nem értik már... Az ünnepen nem lesz lélek, csak szó.”⁶²

Ezek tehát azok az alapvető jellegzetességek, amelyek miatt az árvízi hajós történetét akár modern mítosznak is nevezhetnénk. Ha azonban megvizsgáljuk a Wesselényi-emlékezet későbbi elemeit, azt láthatjuk, hogy a Vörösmarty versében is megjelenő jó-rossz ellentétpár egyik tagja nagy változáson ment keresztül az 1838 áprilisában előadott műhöz képest. A *Kárpáthy Zoltán* lapjain Wesselényit már fizikálisan misztifikálva láthatjuk, aki „fél kezével képes feltartani a dülő háztetőt, s másikkal kiragadja az alélt veszendő népet.”⁶³ Jókai tehát már az emberfeletti tulajdonságokkal rendelkező mitológiai hősökhöz hasonlítja Wesselényit, s elképzelhető, hogy ennek révén jött létre az a később rendszeresen előforduló, bevetté vált kép, miszerint az árvízi hajós már nem a zsványokkal, az emberekkel, hanem az árvízzel harcol. A fizikailag misztifikált alak már a

61 *Jósika Miklós* Vész és üdv. In: Jósika Miklós regényei. 20. kötet. Pest, 1844. 146. p.

62 *Ady Endre*: Wesselényi. In: Ady Endre publicisztikai írásai. Első kötet. Válogatta: Vezér Erzsébet. Bp., 1977. 483–484. p.

63 *Jókai Mór*: Kárpáthy Zoltán. 1. kötet. Bp., 1963. 228. p.

természettel, a rombolással és a halállal vív csatát, s a küzdelemből győztesen kerül ki. Ez a kép elsősorban az ünnepi beszédekben és újságcikkekben jelenik meg. „Amit ő a rémületes esemény alkalmával tett, az a csodával volt határos. Mintha a »gyilkos áradattal« való küzdelemben csak kedvét találta volna.” — írja a *Vasárnapi Újság*ban megjelent Jó nemtó című cikk szerzője.⁶⁴

Az Ady Endre kapcsán már említett zilahi Wesselényi-szobor 1902. szeptember 18-án megrendezett avatási ünnepségen elmondott beszédekben is felfedezhető a fentiekben leírt retorikai jelenség.⁶⁵ 1942 szeptemberében helyezték vissza eredeti helyére Zilahon a Fadrusz János által készített Wesselényi-szobrot, amelyet korábban ismeretlenek ledöntöttek. Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter az ünnepségen elmondott beszédében a korábbiakban látott példákhoz hasonlóan Wesselényit és a természetet állította egymással szembe: „A pesti árvíz alkalmával ő volt a híres árvízi hajós, aki a magyar élet megmentése érdekében szembe mert szállni az elemek haragjával.”⁶⁶ Ahogy az előbbi idézetek is mutatják, az árvízi hajós emlékezetben megjelenő alakja már több, mint ember: a szó szoros értelmében természetfölötti lény, aki az árvízzel is meg tud küzdeni, sőt diadalmaskodni is tud felette.

Mint láthattuk, Wesselényi Miklós személye a 19. században több neves irodalmárt is megihletett, akik egyaránt hozzájárultak az árvízi hajós mitikus alakjának kialakulásához, közismertté válásához, formálódásához. Az 1838. évi pesti árvíz 100. évfordulója alkalmából jelent meg Gáspárné Dávid Margit *Az árvízi hajós* című műve, amely regényes formában foglalta össze a zibói báró életének történetét. A szerző forrásként a korszakban ismert történeti irodalmakat használta fel. Több helyen is találkozhatunk a regényben egy-egy Wesselényi életével kapcsolatos levéltári forrással, azonban korábban már mindegyik kiadásra került, elsősorban Kardos Samu két kötetre rúgó monográfiájában.⁶⁷

Az árvízi hajós Trócsányi Zsolt által említett szobra ma is áll, s nem csak a pesti Belvárosi Ferences Templom falán lévő domborművön vagy a *Kárpáthy Zoltán*

64 Vasárnapi Újság, 35. évf. 13. sz. 1888. március 25. 208. p.

65 Beöthy Zsolt beszédében így fogalmazott: „... most, íme, a természet adáz elemei ellen száll harcba és győz.” Emlékkönyv a nagy Wesselényi Miklós báró zilahi szobrának leleplezési ünnepségéről. Szerk.: Ifj. Kapus Sámuel. Zilah, 1903. 29. p.

66 Wesselényi Miklós szobrának visszahelyezése Zilah főterén. Filmhíradó, 1942. szeptember. Online elérhető: <http://filmhíradokonline.hu/watch.php?id=4776> Legutolsó megtekintés ideje: 2015. szeptember 9. 8:57

67 *Gáspárné Dávid Margit: Az árvízi hajós.* Bp., 1938.

lapjain találkozhatunk vele. Az utókor szülöttei a szó szoros értelmében tanulni tudnak történetéből. Ligeti Róbert *Az árvízi hajós* címet viselő rövid füzet, amely az Olvass magadnak! sorozat részeként jelent meg, kifejezetten az általános iskola első osztályába járó gyermekeknek készült. A kiadvány Wesselényi életének néhány közismert elemét használja fel, hogy ezzel is segítse a kisgyermeket az olvasás gyakorlásában.⁶⁸

Az árvízi hajós alakja 1838-as születése óta a magyar történelmi emlékezet szerves részét képezi. Az irodalom mellett a modern pedagógia is hasznosítani tudja figuráját, így arról is gondoskodik, hogy a jövő generációk is ismerjék őt. Ez viszont nem jelenti azt, hogy teljes mértékben ismerjük Wesselényi személyiségét, gondolkodását, életútjának minden fontos állomását, eseményét. Vannak még kérdések, amelyek válaszra és tisztázásra várnak Wesselényi Miklóssal, az emberrel kapcsolatban.

68 Ligeti Róbert: *Az árvízi hajós*. Bp., 2010.

